

ZENON SZYMANCZAK
WSP Bydgoszcz

RYS HISTORYCZNY WYCHOWANIA OBRONNEGO W POLSKIM SYSTEMIE
OSWIATY 1945 - 1975

1. Przystosowanie wojskowe i wychowanie fizyczne w okresie
międzywojennym

Bogata i wspaniała historia walk narodu polskiego jest przykładem dla młodzieży bez precedensu. Uczy jak trzeba żyć, kształcić się i pracować dla Ojczyzny, aby być gotowym dla jej obrony. Często walczyliśmy o wolność narodową i społeczną własnego kraju i innych narodów. W II połowie XIX i na początku XX wieku młodzież tworzy różnego rodzaju organizacje jak np. Związek Strzelecki, Harcerstwo, Sokół, Drużyny Bartoszewskie itp. Celem tych organizacji było szkolenie młodzieży w zakresie przygotowania do walki o niepodległość Polski¹.

Po odzyskaniu niepodległości przez Polskę w 1918 r. kontynuowano tradycje przystosowania obronnego młodzieży. Nazwano je wówczas przystosowaniem wojskowym /pw/. Od roku 1918 do 1925 przystosowanie wojskowe i wychowanie fizyczne było ściśle ze sobą związane.

Realizacja programu pw. w szkole była niepełna ze względu na trudności finansowe. W 1927 r. utworzono Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przystosowania Wojskowego. Był to organ Ministerstwa Spraw Wojskowych, który w zakresie szkolenia młodzieży współpracował z Ministerstwem Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego oraz Ministerstwem Spraw Wewnętrznych. Przystosowanie wojskowe młodzieży szkolnej było realizowane w szkołach średnich ogólnokształcących i zawodowych oraz w szkołach kształcących zawodowo. Obowiązkowi pw. podlegała młodzież męska od 15 roku życia².

W programie szkolenia przewidziano trzy zasadnicze działy³, które obejmowały wychowanie fizyczne, wyszkolenie strzeleckie i wyszkolenie wojskowe. Celem wychowania fizycznego było zajęcie się rozwojem fizycznym młodzieży, zaprawianie jej do trudów życia, wyrabianie u niej zamiłowania do sportów oraz nauczanie podstawowych elementów musztry. Wyszkolenie strzeleckie obejmowało zapoznanie z karabinkiem małokalibrowym i wojskowym, przygotowanie i odbycie strzelań oraz rzut granatem. Wyszkolenie wojskowe dotyczyło prowadzenia obserwacji terenu i nauki meldowania przełożonym spostrzeżeń, skrytego poruszania się w terenie wybierania i urządzania stanowiska ogniowego, określania stron świata i orientowania się w terenie. Uczono również poznawania gazów trujących oraz budowy maski przeciwgazowej i posługiwania się nią.

Programy szkoleniowe w organizacjach młodzieżowych i w szkolnictwie były zgodne z wytycznymi i wymogami obronności kraju. Przedpoborowi i nadkontygentowi, przerabiali program szkoleniowy przez okres trzech lat od 2 do 4 godzin tygodniowo. W harmonogramie zajęć poza ćwiczeniami fizycznymi, przewidziano również wyszkolenie bojowe. Niezbędny sprzęt jak np. broń, amunicja do ćwiczeń i ostrych strzelań oraz przyrządy i obiekty do prowadzenia ćwiczeń wychowania fizycznego, zabezpieczano ze środków Ministerstwa Spraw Wojskowych⁴.

Treści programowe podzielono na trzy części i przerabiano w 3-ach okresach. W klasie VI-tej prowadzono szkolenie teoretyczne przysposobienia wojskowego, a na obozie wakacyjnym prowadzono ćwiczenia praktyczne. Trzecia faza przysposobienia wojskowego przerabiana była w klasie VII i VIII.

Uczniowie bardziej uzdolnieni byli oddelegowaniu do szkolenia instruktorskiego stopnia niższego. Na zajęcia z wyszkolenia wojskowego fazy pierwszej i trzeciej, przydzielono od 2 do 4 godzin tygodniowo. Ćwiczenia praktyczne młodzieży /faza II/ prowadzone były na poligonach wojskowych lub obiektach do tego rodzaju zajęć wybudowanych sumptem społecznym lub ze środków Państwowego Urzędu WF i PW⁵.

Na lekcjach przedmiotów ścisłych /fizyki i chemii/ dodatkowo omawiano problematykę z pirotechniki i gazów bojowych. Historię

wojen i wojskowości, terenoznawstwo i kartografię przerabiano na lekcjach historii i geografii. Adepti odbytych szkoleń przysposobienia wojskowego poddawani byli egzaminom przed komisją składającą się z przedstawicieli wojska, władz szkolnych i stowarzyszeń⁶.

Oprócz szkolenia stacjonarnego prowadzono ćwiczenia praktyczne na 6-tygodniowych obozach letnich. W praktycznych ćwiczeniach wakacyjnych brali udział nauczyciele szkół powszechnych i średnich oraz młodzież stowarzyszona w organizacjach paramilitarnych i instruktorzy przysposobienia wojskowego. Na obozach wakacyjnych przygotowywano młodszych instruktorów dla oddziałów pw. i stowarzyszeń upoważnionych do prowadzenia zajęć o charakterze wojskowym np. ZHP, Sokół, Strzelec itp. Obozy instruktorskie wyższych stopni organizowane były przez same stowarzyszenia. Wojsko zabezpieczało kadre instruktorską, środki i bazę materiałową⁷.

Życie na kursach miało charakter obozowy, zgodnie ze statutem obozów wydanym przez Ministerstwo Spraw Wojskowych. Na kursy zimowe kierowano młodzież wiejską, która w okresie letnim z tytułu prac polowych nie mogła wziąć udziału. Bazę lokalową, wyżywienie, przejazdy i umundurowanie, zabezpieczało Ministerstwo Spraw Wojskowych.

Kadra instruktorska kursów szkoleniowych pw. rekrutowała się z nauczycieli, zwłaszcza - oficerów i chorążych rezerwy, którzy byli oddelegowani przez Komendę Główną Federacji Polskich Związków Obrońców Ojczyzny i Związków Rezerwy /KG FPZOOiZR/ do prowadzenia szkoleń i ćwiczeń polowych. Realizacja zadań o charakterze obronnym była ściśle prowadzona wg wytycznych wojskowych. W każdym środowisku istniała ścisła współpraca instruktorów ZHP z miejscowymi komórkami pw., które ustalały jakie szkolenie i ćwiczenia należy przeprowadzić w celu indywidualnego i zbiorowego pogotowia żołnierskiego.

Rozwój wydarzeń politycznych w ówczesnej Europie, zwłaszcza środkowej, odbił się szerokim echem wśród społeczeństwa polskiego. Nad Europą zawisła groźba wojny. Przygotowywano społeczeństwo, a zwłaszcza młodzież, do obrony przeciwlotniczej /OPL/ i prze-

ciw-gazowej. Przy komórkach WF i PW oraz przy wydziałach PW Chora-
 rąwi ZHP powoływano referaty ds OFG i OPL. Na pełnomocników po-
 woływano doświadczonych instruktorów /oficerów rezerwy/, a w ZHP
 instruktorów w stopniu harcmistrza i podharc mistrza. Kursy szko-
 leniowe organizowano w Oficerskiej Szkole Gazowej na Marymoncie.
 Koszty związane z zakwaterowaniem, wyżywieniem i dojazdem, za-
 bezpieczał Okręgowy Wydział WF i PW oraz Główny Zarząd Ligi Ob-
 rony Powietrznej Państwa /LOPP/⁸. Wiadomości zdobyte na kur-
 sach, instruktorzy wykorzystywali w akcjach uświadamiających
 społeczeństwo o ewentualnych skutkach wojny gazowej oraz ochro-
 ny życia przez zastosowanie zastępczych środków przeciwgazowych.
 W kampanii wrześniowej wiele osób posiadało przy sobie zastęp-
 cze maski przeciwgazowe /tampony, woreczki z flaneli itp/.

W ostatnich latach niepodległości Polski wzrosła się działal-
 ność szpiegowska i dywersyjna, prowadzona przez niemiecką mniej-
 szość narodową tzw. "V kolumnę"⁹. Sytuacja ta wymagała od obywa-
 teli polskich wzmoczenia czujności na wszystkich odcinkach życia
 politycznego i gospodarczego kraju. Podobna działalność szpie-
 gowska i dywersyjna Niemców hitlerowskich doprowadziła do utra-
 ty wolności Austrii, Czechosłowacji i Kłajpedy. Do przeciwdzia-
 łania najbardziej kwalifikowała się młodzież starszoharcerska,
 gdyż programy szkoleniowe uwzględniały również walkę z dywersją
 i szpiegostwem¹⁰.

Odpowiedzią władz polskich na dywersyjno-szpiegowskie poczy-
 nania Niemców było powołanie tajnej podziemnej organizacji do
 prowadzenia dywersji w przypadku okupowania ziem polskich przez
 III Rzeszę¹¹. Centrala do kierowania tego rodzaju działalnoś-
 cią została zorganizowana w Warszawie latem 1938 r. Organizacja
 ta przyjęła nazwę "Komitet Siedmiu"¹², w składzie którego było
 siedem osób rekrutujących się ze środowisk cywilnych i oficerów
 sztabowych. Zadaniem tego Komitetu było organizowanie siatki
 dywersyjno-sabotażowej na terenach przygranicznych /na Pomorzu,
 na Śląsku i północnym Mazowszu/. Z chwilą ewentualnego zajęcia
 terenów Polski, członkowie tej organizacji mieli niszczyć ważne
 obiekty np. tory kolejowe i mosty, wieże ciśnień, elektrownie i
 podstacje energetyczne, sprzęt wojskowy i miejsca postojów dowódz-
 twa niemieckiego.

Szkolenie specjalistyczne dla tych członków odbywały się w Warszawie, Modlinie i Zalesiu k. Warszawy¹³. Do organizacji tej typowano osoby z różnych organizacji społeczno-politycznych, a zwłaszcza instruktorów ZHP i przysposobienia wojskowego.

Pełne sfinalizowanie przygotowań młodzieży i jej udziału w obronie ojczyzny nastąpiło po powołaniu do życia pod koniec sierpnia 1939 r. Wojennego Pogotowia Harcerzy¹⁴. Powracające drużyny z obozów wakacyjno-szkoleniowych w pełni były przygotowane do udziału we wzmaganiach obronnych państwa. Zdobyte wiadomości z zakresu łączności radiowej i przewodowej, obrony przeciwlotniczej, przeciwgazowej, przeciwpożarowej i porządkowej oraz strzelectwa, zostały wykorzystane w czasie walk z najeźdźcą.

2. Przysposobienie wojskowe w okresie okupacji

W okresie okupacji hitlerowskiej przysposobienie wojskowe realizowane było w podziemiu przez Gwardię Ludową, Armię Krajową i Bataliony Chłopskie. Z tego okresu młodzież zdała praktyczny egzamin z walce z faszyzmem i zasłużyła na wyrazy najwyższego uznania¹⁵. Ze względów konspiracyjnych, szkolenie wojskowe prowadzono w małych grupach /drużynach/. Drużyna stwarzała warunki do kształtowania charakterów poprzez wspólne prelekcje, odczyty, wycieczki, sport i samokształcenie¹⁶. Dużo uwagi zwracano na stan zdrowia. Starano się utrzymać pełną sprawność fizyczną, niezbędną do przewycięzania trudów bojów i niewygód w partyzantce. Okresowe badania lekarskie miały na celu wyeliminowanie wszelkich schorzeń, nawet ból zębów, stawów itp. Neukę stawiano jako jeden z elementów służby - walor współczesnego żołnierza. Od przygotowania intelektualnego młodego pokolenia zależęć miały przyszłe przemiany społeczno-polityczne i ekonomiczne w Polsce.

Organizacja przysposobienia wojskowego młodzieży, stosunkowo najlepiej przedstawiała się w ZHP. Praca w drużynach harcerskich miała charakter szkoleń wojskowych, których celem było przygotowanie słuchaczy do pełnienia służb specjalnych np. służba motorowa, saperska, obserwacji i łączności, obsługi broni

nowoczesnej, dywersyjno-sabotażowej itp. Każdy harcerz "Grup Szturmowych" przygotowywany był do piastowania stanowisk dowódczych /podchorążego i podoficera/. Dla zdobycia tych wiadomości organizowane były kursy pod kryptonimem "Agrikola" i "Belweder". Pomocy fachowej w znacznym stopniu dostarczała prasa podziemna: "Żołnierz Polski", "Instrukcja", "Wzlot", "Towarzysz Pancerny" itp.

Praktycznym sprawdzianem wiadomości była dywersja i sabotaż na liniach kolejowych, drogowych, zakładach pracy i magazynach. Szkolenie techniczno-wojskowe miało ścisły związek ze znajomością sytuacji politycznej w kraju i za granicą oraz w ogólnym przygotowaniu do ewentualnego powstania zbrojnego. W programowaniu zajęć drużyny, istniała współodpowiedzialność zespołowa. Drużynowy pełnił funkcję dowódcy i musiał oznaczać się wysokimi walorami wyszkolenia wojskowego, pełnił rolę koordynatora i kontrolera realizacji planu działania. Cały program odbywał się w drużynie i stanowił jednolity kierunek pracy.

"Grupy Szturmowe" były szkołą przyszłych dowódców, ich zadaniem było przygotowanie kadry dowódczej dla Sił Zbrojnych Polski Walczącej. Zajęcia prowadzone były przez różnych specjalistów, zarówno cywilnych, jak i wojskowych. Program szkoleniowy Szarych Szeregów przewidywał, że każdy członek po odbyciu kursu powinien posiadać podstawowe przymioty dobrego dowódcy. Przede wszystkim chodziło o silny charakter i odwagę, energię, inicjatywę, ruchliwość, bystry umysł, pomysłowość, szybką orientację i decyzję, opanowanie, wytrzymałość psychiczną i fizyczną, zdolność dawanego osobistego przykładu itp.¹⁷. W stosunku do przełożonych powinien być wrażliwy, bezwzględnie posłuszny i lojalny. Powinien być obowiązkowy i szczerze oddany powierzonym zadaniom oraz być gotowym do wzięcia na siebie odpowiedzialności. W stosunku do podwładnych miał być sprawiedliwym, szanować ich godność osobistą, życzliwy i troskliwy oraz dbały o dobry nastrój, stan fizyczny i moralny, karność i obowiązkowość podwładnych, o stan powierzonej im broni oraz innych materiałów i przedmiotów. Musiał umieć dzielić się z podwładnymi trudnościami wojennymi.

Drugim zadaniem programowym Szarych Szeregów było wychowanie i wyszkolenie żołnierza, a zwłaszcza prawdziwego obywatela, który w przyszłej Polsce byłby zdolny pełnić różne odpowiedzialne służby obywatelskie. Sytuacja chwili wymagała od młodego pokolenia, pełnienia służb o charakterze wojskowym. Te zadania były chętnie i z pewną dozą emocji realizowane przez bractwo harcerską, zwłaszcza roczników podlegających poborowi wojskowemu /Grupy Szturmowe/, a często nawet przedpoborowych /Bojowe Szkoły/.

Program przewidywał, że:

- 1/ Szare Szeregi są organizacją młodzieżową, wychowawczą;
- 2/ Członkowie Szarych Szeregów są żołnierzami Armii Krajowej;
- 3/ Służba Wojskowa jest jedną ze służb młodego pokolenia.

Program ćwiczeń wojskowych układany był według realnych możliwości do wykonania. Zobowiązywał drużyny i poszczególnych członków do długotrwałych ćwiczeń i wykonywania zadań specjalnych pod kątem przygotowania fizycznego, psychicznego i intelektualnego. Zajęcia szkoleniowe w większości przypadków prowadzone były w terenie, ich podstawą była lekkoatletyka i marsze¹⁸.

Harmonogram ćwiczeń przewidywał:

- postój /rodzaje postojów, przygotowanie postoju, zasady ubezpieczenia, placówka, służba wartownicza itp./,
- marsz /rodzaje marszów, wykonanie marszu, służba w marszu, zasady ubezpieczania marszu, (szpica, straż boczna itp./.
- umocnienia i maskowanie /okopywanie się, narzędzia, stanowiska, rowy, punkty obserwacyjne, obserwacja przedpola, przeszkody, maskowanie itp./.

W każdym działaniu należało wykorzystać dla ukrycia się, do obserwacji i prowadzenia ognia, właściwości terenu. Szczególną uwagę zwracano na maskowanie ukryć i urządzeń przed wzrokiem przeciwnika¹⁹. Główny jednak nacisk położono na podnoszenie tężyzny fizycznej. Minimum sportowe dla mężczyzn 17-18 lat przewidywało pływanie 100 m - 2,45 min., skok w dal - 385 cm, skok wzwyż - 105 cm, bieg 100 m - 14,4 sek., rzut granatem 0,500 kg - 45 m, marsz 10 km z obciążeniem 7,2 kg - 2 godz., bieg 3 km - 14,16 min.

Podstawowym punktem programu wszystkich szczebli organizacyjnych było wychowanie pełnowartościowego obywatela w toku prowadzonej walki bezkrwawej i z bronią w rękę. Z obowiązków tych najlepiej wywiązywały się "Grupy Szturmowe" /od 17/18 - 25/26 lat/ i "Zawiszacy" /od 12 - 16 lat/. Ich bezgraniczne oddanie sprawie niepodległościowej chlubnie zapisało się w historii narodowej. Bohaterstwo, ofiarność i zaciętość, były największym przejawem woli walki o wolność i niepodległość, jako wartości wyższe niż życie ludzkie i dobra materialne. Te zachowania były przejawem i wynikiem właściwych kierunków oddziaływań wychowawczych w rodzinach, szkołach i w organizacjach społecznych, zwłaszcza w ZHP.

Motywy i wzorem do naśladowania była historia tradycji walk niepodległościowych, która w ówczesnej młodzieży zakorzeniła się i ukształtowała charaktery właściwe dla narodu polskiego na wypadek zagrożenia. Nikt nie zastanawiał się ani na chwilę, czy należy walczyć. Doszło w sposób samorzutny do współdziałania wszystkich organizacji podziemnych i konspiracyjnych w kraju. Okazało się, że w czasie wielkich wydarzeń, grożących ciężkimi następstwami dla całego narodu, ustały na ten czas wewnętrzne waśnie społeczno-polityczne. Priorytetem stała się wspólna walka o najwyższe wartości narodowe - wolność narodu i niepodległość kraju.

Szeroko rozwinięty program przysposobienia wojskowego młodzieży w okresie przedwojennym, pozwolił w dużej mierze odpowiednio przygotować młodzież polską do wykonania podstawowego zadania - obrony Ojczyzny i własnego życia w latach drugiej wojny światowej. Zdobyte wiadomości i umiejętności oraz tężyzna fizyczna i zdyscyplinowanie, pomogły w walkach o wyzwolenie kraju z okupacji hitlerowskiej.

3. Przynależenie wojskowe w latach 1945-1948

Z chwilą wyzwolenia Polski, Ministerstwo Oświaty organizując szkolnictwo, reaktywowało przynależenie wojskowe młodzieży. Wznowiono pw. w klasach gimnazjalnych i licealnych /I i II/, w szkołach średnich ogólnokształcących i zawodowych, w zakładach nauczycieli, na kursach gimnazjalnych i licealnych²⁰. Wprowadzono obowiązkowe pw. w szkołach podstawowych dla młodzieży powyżej 16 lat, która uzupełniała szkołę podstawową systemem wieczorowym w trybie przyspieszonym. Szkoleniem objęto młodzież męską i żeńską w ilości 4 godziny tygodniowo, które realizowano poza normalnymi godzinami zajęć szkolnych.

Przedmiot przybrał tradycyjną nazwę "Wychowanie Fizyczne i Przynależenie Wojskowe" /WF i PW/. W niektórych szkołach początkowo noszono biało-czerwone opaski z ww napisem jako oznaka i zezwolenie do noszenia broni podczas ćwiczeń. Nadzór nad WF i PW sprawowały Kuratoria Okręgów Szkolnych, a zwłaszcza Okręgowi Inspektorzy PW, Wizytatorowie Szkół, Wizytatorowie Higieny Szkolnej i Inspektorzy Szkolni. Pod koniec 1945 r. zmniejszono ilość godzin pw. w szkole z 4 do 2 godzin. Wprowadzono jednocześnie obowiązek organizowania w ciągu roku szkolnego czterech ćwiczeń półdniowych /4 x 5 godz./ i czterech ćwiczeń całodziennych /4x 10 godz.²¹.

Uposażenie nauczycieli i nauczycielek pw. było zróżnicowane. Nauczycielowi za każdą klasę liczyło się 3 godziny lekcyjne, a nauczycielce 2 godziny. Obowiązkowy wymiar godzin na nauczyciela wynosił 27 godzin w stosunku tygodniowym²².

W celu koordynacji przedsięwzięć, powołano przy Ministerstwie Obrony Narodowej, Państwowy Urząd WF i PW oraz Państwową Radę WF i PW. Na czele Urzędu stał dyrektor i zastępca ds polityczno-wychowawczych, którzy byli powoływani i odwoływani przez Ministra Obrony Narodowej w porozumieniu z Prezydium Państwowej Rady WF i PW. Na stanowiska te mogły być powoływane osoby cywilne i wojskowe²³.

W województwach i powiatach utworzono wojewódzkie i powiatowe urzędy WF i PW. Do zadań Wojewódzkiego Urzędu WF i PW należało:

- kierowanie całokształtem prac i spraw w zakresie WF i PW na obszarze województwa wg wytycznych PU WF i PW;
- organizowanie i prowadzenie wojewódzkiego ośrodka szkoleniowego WF i PW;
- kontrolowanie działalności powiatowych urzędów WF i PW oraz związków i organizacji wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego;
- prowadzenie ewidencji całokształtu prac i spraw w zakresie WF i PW na obszarze województwa, planowanie pracy na przyszłość i przedkładanie swych wniosków Państwowemu Urzędowi WF i PW;
- koordynowanie działalności terenowych władz państwowych i samorządowych w zakresie WF i PW;

Podobne zadania posiadał Powiatowy Urząd WF i PW, a różnica odnosiła się tylko do obszaru terenowego²⁴.

Okólnikiem nr 63 z dnia 23 listopada 1946 r. Minister Oświaty upoważnił oficerów WF do kontrolowania zajęć przysposobienia wojskowego w szkołach²⁵. Sprawa pw. młodzieży w szkole została uregulowana instrukcją z dnia 28 listopada 1947 r.²⁶. Wprowadzono pierwszy powojenny program nauczania pw. zróżnicowany dla dziewcząt i chłopców. Był on realizowany do czerwca 1948 r. Na podstawie Dekretu z 1946 r. w szkołach, zakładach pracy i na wsiach powstały hufce WF i PW. W wielu miejscowościach zorganizowano specjalne ośrodki wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego.

Od 1945-1947 w nauczaniu pw. obowiązywał program przedwojenny z 1938 r.²⁷, który przygotowywał młodzież do pełnienia służby wojskowej i obrony kraju. Obejmował on 3 następujące działy szkolenia:

- obrona przeciwlotnicza i przeciwgazowa 34 godz. oraz 2 półdniowe ćwiczenia, razem 44 godziny;
- łączność 14 godz. i 2 półdniowe ćwiczenia, razem 24 godziny;
- służba /reguleminy/ - 12 godz.

W 1947 r. wprowadzono nowy program nauczania, który przewidywał następujące działy szkolenia:

- wychowanie wojskowe	- 30 godz.
- wyszkolenie strzeleckie	- 24 godz.

- wyszkolenie taktyczne	- 36 godz.
- regulaminy	- 5 godz.
- musztra	- 6 godz.
- terenoznawstwo	- 9 godz.
- wychowanie fizyczne	- 82 godz.
- godziny dyspozycyjne	- 8 godz.
	- - - - -
Razem	200 godz.

Na realizację całego programu przewidziano więc 200 godzin. Program był jednolity dla dziewcząt i chłopców. Na podstawie programu wyraźnie widać, że główny nacisk położono na rozwój sprawności i tężyzny fizycznej wśród młodzieży szkolnej.

Należy nadmienić, że młodzież w tym czasie odczuwała głód wiedzy i wiązała życiowe szanse przede wszystkim z możliwością kształcenia. Jednocześnie występowały w tym okresie różnorodne trudności wychowawcze. Znaczna część młodzieży pozostawała w dalszym ciągu w kontakcie z różnymi organizacjami politycznymi i zbrojnymi, które się nie ujawniły i występowały przeciw władzy ludowej. Rozpoczęcie przez pokaźną część młodzieży nauki w szkołach, stworzyło warunki do półjawego gromadzenia się, nawiązywania kontaktów i agitacji, a nawet akcji zbrojnych. W tej sytuacji p.w. w szkole od 1948 r. przemianowano na Powszechną Organizację "Służba Polsce"²⁸.

4. Szkolne hufce Powszechnej Organizacji "Służba Polsce"

25 lutego 1948 r. Sejm Ustawodawczy uchwalił ustawę o powszechnym obowiązku wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego młodzieży²⁹. Obowiązki w tym zakresie zostały powierzone nowopowstałej Powszechnej Organizacji "Służba Polsce" /PO"SP"/. Powszechnym obowiązkiem w ramach PO"SP", została objęta młodzież w wieku od 16 do 21 lat oraz osoby, które nie odbywały zasadniczej służby wojskowej przed ukończeniem 30 lat. W Ministerstwie Oświaty utworzono komórkę "Biuro Służba Polsce", które organizowało i kierowało szkoleniem i wychowaniem młodzieży w szkolnych hufcach PO"SP".

Od powszechnego obowiązku w PO"SP" zostały zwolnione osoby niezdolne do pracy fizycznej oraz kobiety zamężne, ciężarne, matki karmiące lub sprawujące opiekę macierzyńską. Poza tym Ustawa wznosiła ten obowiązek w stosunku do osób, które odbyły już służbę wojskową lub znajdowały się w trakcie jej odbywania. Zwalniali również jedynych żywicieli rodzin i duchownych różnych wyznań, uznawanych przez państwo /księża katolicy, rabini i podrabini oraz duchowni innych wyznań/³⁰. O częściowe lub całkowite zwolnienie ubiegać się mogli także pracownicy aparatu państwowego, państwowych zakładów pracy, nauczyciele szkół prywatnych, uczniowie szkół zawodowych oraz działacze organizacji młodzieżowych. Zwolnień udzielał Komendant Główny PO"SP" w porozumieniu z Ministerstwem Pracy i Opieki Społecznej³¹.

Głównym zadaniem szkolnych hufców "Służba Polsce" było przygotowanie młodzieży do obrony kraju i udział w jego odbudowie. Na realizację przedmiotu "SP" przeznaczono dwie godziny tygodniowo. Do pracy w szkolnych hufcach "SP" kierowano tzw. "szkolnych komendantów "Służba Polsce" lub instruktorów rekrutujących się przeważnie spośród zdemobilizowanych oficerów i podoficerów, którzy zobowiązani byli pracować 27 godzin tygodniowo. Istniał obowiązek przepracowania 18 godz. lekcyjnych i 9 na inne prace /głównie społeczne/. Jedna godzina efektywna liczona była za 1,5 godziny³².

Szkoleniem "SP" objęta była młodzież klas IX - XI liceów ogólnokształcących i równorzędnych szkół zawodowych /np. Liceów Pedagogicznych/. Na okres trzech lat szkolenia przeznaczono 300 godzin, na które składały się:

- normalne zajęcia szkolne w ilości 2 godziny tygodniowo;
- w trakcie I i II roku szkolenia po 3 całodzienne ćwiczenia /każde po 10 godzin/, 3 półdzienne ćwiczenia po 5 godz. i 3 nocne ćwiczenia po 2 godziny;
- na III roku szkolenia - 2 całodzienne ćwiczenia po 10 godz. i 1 ćwiczenie półdienne trwające 4 godziny³³.
- organizowano ostre strzelanie /każde po 2 godz./
 - a/ dla II roku - 2 strzelania
 - b/ dla III roku - 3 strzelania.

Tabela 1. Trzyletni program szkolenia w hufcach "SP"

Dział i przedmiot	Ilość godzin w poszczegól- nych latach /stopniach			RAZEM
	I	II	III	
SZKOLENIE POLITYCZNE	22	20	18	60
<u>Wyszkolenie liniowe</u>				
Wyszkolenie bojowe	12	12	23	47
Wyszkolenie strzeleckie	12	11	11	34
Terenoznawstwo	5	8	4	17
Musztra	8	4	3	15
Służba wewnętrzna	5	3	3	11
Walka bagnetem	4	3	5	12
Obrona przeciwlotnicza	-	3	4	7
Higiena	2	3	-	5
Wyszkolenie chemiczne	2	1	-	3
Wyszkolenie łączności	1	1	1	3
PW specjalne	-	-	8	8
<u>Wychowanie fizyczne</u>				
Gimnastyka	12	6	-	18
Lekkoatletyka	8	6	6	20
Gimnastyka przyrzadowa	-	8	8	16
Wielobój junacki	1	3	-	4
Marsze	2	2	-	4
Samobrona	-	2	-	2
Boks	-	-	2	2
Godziny dyspozycyjne	4	4	4	12
Ogółem	100	100	100	300

Pracę polityczno-wychowawczą w PO"SP" prowadził ZMP. W trakcie szkolenia politycznego przekazywano wiedzę związaną z kształtowaniem socjalistycznego światopoglądu oraz problematyką społeczno-polityczną Polski i świata współczesnego. Zaznajamiane również młodzież z założeniami marksizmu-leninizmu.

Wskazywano na perspektywy rozwoju socjalistycznego Ojczyzny i podkreślano rosnącą rolę państw socjalistycznych w polityce światowej oraz nierozdzielność sojuszu i współpracy Polski ze Związkiem Radzieckim. Przeważała tematyka związana z wychowaniem młodzieży w duchu socjalistycznym i internacjonalistycznym. Treści ideowo-wychowawcze starano się przekazywać w oparciu o postępowe tradycje walk narodu polskiego o niepodległość i demokrację. Odwoływano się do przykładów zachowań i postaw ludzkich z historii polskiego ruchu robotniczego.

Szkolenie polityczne spełniało istotną rolę w procesie socjalistycznego wychowania młodzieży. Było ono czynnikiem integrującym młodzież wokół programu partii i rządu. Kształtowało junaków w duchu zasad socjalistycznych i dostarczało motywacji działań w zakresie podnoszenia gotowości obronnej Polski³⁴.

Zasadniczy proces wyszkolenia liniowego poza brygadami odbywał się w hufcach. Hufce ze względu na stan ilościowy dzielono na plutony, drużyny i patrole /w brygadach występowały również kompanie/³⁵. Okres szkolenia trwał 3 lata. Podzielony był na trzy stopnie i obejmował zakres wyszkolenia pojedynczego strzelca. W każdym roku realizowano tematykę z zakresu jednego stopnia któremu odpowiadała określona ilość godzin i odpowiednie przedmioty /tabela 1/.

Czynnikiem integrującym junaków było jednolite umundurowanie koloru khaki. Składało się ono z bluzy /rozpiętej pod szyją/ i długich spodni ze spinaczami oraz trzewików sznurowanych. Nakrycie głowy stanowiła furażerka, na której noszono orzełek "SP" i proporczyk o barwach narodowych. Podobne proporczyki noszono również na końcach kołnierza bluzy. Pas główny noszono tylko podczas występowania z bronią³⁶.

Głównym celem muszty było nauczenie junaków pojedynczego i zbiorowego wykonywania ćwiczeń. Muszta wdrażała junaków do natychmiastowego wykonywania czynności na wydane w formie komend rozkazy. Przyczyniała się tym samym do umacniania dyscypliny wśród junaków. Musztra miała również duży wpływ na rozwój sprawności fizycznej, gdyż marsz czy chwyt bronią wzmacniały mięśnie i wpływały dodatnio na postawę zewnętrzną junaków.

Szkoleniu wojskowemu podlegała zarówno młodzież męska, jak i żeńska od 16 roku życia. Zajęcia w hufcach rozpoczynały się w miesiącu wrześniu i kończyły się w czerwcu. Program przewidywał że w przeciągu 10 miesięcy należało przeprowadzić po dwie godziny tygodniowo i przewidziane ćwiczenia praktyczne w dniach wolnych od zajęć. Każdy hufiec w okresie roku szkolnego miał do dyspozycji 126 godz., aby realizować ustalony program zajęć³⁷.

Poza normalnymi zajęciami w szkole, młodzież w miejscach zamieszkania w godzinach pozalekcyjnych, w dni wolne od zajęć, bądź w niedziele i święta, brała czynny udział w odgruzowywaniu miast, budowie boisk, perków kultury i innych pracach gospodarczych. W okresie ferii letnich młodzież była powoływana do tzw. "Brygad SP" na okres 4 tygodni. W "Brygadach" w ciągu tygodnia przeznaczano 4 dni na pracę produkcyjną i na szkolenie 2 dni. Przynależenie wojskowe zajmowało więc 1/3 czasu. Niedziele i święta były wolne. Młodzież w "Brygadach" wykonywała różne prace, np. przy budowie magistrali śląskiej, melioracji na Żużawach, pomagała w pracach rolnych PGR, przy budowie linii komunikacyjnych itp.³⁸.

5. Przynależenie wojskowe w latach 1952-1966

W 1952 r. nastąpiło rozwiązanie Powszechnej Organizacji "Służba Polsce". Z dniem 1 września tego roku wprowadzono nauczanie przynależenia wojskowego w szkołach jako przedmiotu obowiązkowego³⁹.

Władze szkolne przejęły od organizacji PO "SP" całokształt spraw związanych z przygotowaniem młodzieży do obrony kraju. Nadzór nad przynależeniem wojskowym w liceach ogólnokształcących i zakładach kształcenia nauczycieli objęły Wydziały Oświaty Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej, a w szkołach zawodowych Dyrekcje Okręgowe Szkolenia Zawodowego. Przy Wydziale Oświaty PWRN i DOSZ powołano specjalne komórki /Samodzielny Referat Przynależenia Wojskowego podlegały bezpośrednio kuratorowi i w DOSZ Wydziały Wojskowe/ organizacyjne, które wykonywały następujące zadania:

- sprawowały bezpośredni nadzór i kierowały przysposobieniem wojskowym w szkołach;
- wyrażały zgodę na zatrudnienie nauczycieli przysposobienia wojskowego;
- kierowały procesem doskonalenia nauczycieli;
- organizowały konferencje nauczycieli PW, sprawy PW omawiano na konferencjach dyrektorów szkół;
- kierowały procesem nauczania PW w szkołach oraz wizytowały szkoły i nadzorowały realizację programu, udzielały wytycznych, rad i wskazówek dyrektorom i nauczycielom;
- kierowały akcją naboru kandydatów do szkół oficerskich;
- organizowały młodzieżowe obozy PW;
- opracowywały budżet na cele PW;
- sporządzały plany zaopatrzenia szkół w sprzęt i pomoce naukowe;
- prowadziły ewidencje nauczycieli, sprzętu szkoleniowego, stanu magazynów broni, organizacji zawodów i współpracy z instytucjami i organizacjami.

W 1958 r., w wyniku połączenia Wydziału Oświaty PWRN z DOSZ, powołano Kuratorium Okręgu Szkolnego. Nastąpiło scalenie dwóch komórek zajmujących się przysposobieniem wojskowym w województwie. Komórką PW w KOS kierował inspektor ds PW /oficer zawodowy/ mając do dyspozycji wizytatora PW /doświadczony nauczyciel przedmiotu/. Ponadto w Okręgowych Ośrodkach Metodycznych istniało stanowisko kierownika sekcji przysposobienia wojskowego.

Przysposobienie wojskowe obowiązywało w ostatnich klasach szkół średnich w wymiarze 2 godz. tygodniowo. Program dla młodzieży męskiej i żeńskiej był zróżnicowany⁴⁰ /tabela 2/.

W ramach szkolenia strzeleckiego należało dać młodzieży ogólne pojęcie o strzelectwie wojskowym, zapoznać z indywidualną bronią strzelecką, nauczyć celnego strzelania z broni sportowej i rozwijać zainteresowania strzelectwem. W ogólnych wiadomościach o zesadach działań poszczególnych rodzajów wojsk, program zalecał zapoznanie z taktyką piechoty, artylerii, wojsk pancernych i zmechanizowanych, lotnictwem, marynarką wojenną, łącznością i wojskami inżynieryjnymi.

Terencznawstwo wymagało umiejętności orientowania się w terenie bez mapy i z mapą. Terenową obronę przeciwlotniczą program traktował jako najważniejszy dział szkolenia. W jej skład wchodziła obrona przeciwlotnicza, przeciwchemiczna, przeciwpożarowa i ratownictwo sanitarne.

Wychowanie fizyczne obejmowało walkę wręcz, pokonywanie toru przeszkód i walkę floretem /tylko dla dziewcząt/. Istotna była również znajomość regulaminów i musztry. Ponadto program dla dziewcząt silnie skcentował zasady ratownictwa sanitarnego oraz łączność przewodową i radiową. Określone programem cele były bardzo rozległe i wymagały od nauczycieli szerokiej wiedzy i umiejętności.

Tabela 2. Godzinowa ewolucja programu nauczania przysposobienia wojskowego

Dział szkolenia	Rok wprowadzenia programu				
	1952	1955	1957	1960	1964
Wychowanie polityczno-obronne	20/20	20/20	10/10	10/10	10/8
Obrona przed bronią masowego rażenia	23/23	14/14	15/15	17/17	31/26
Szkolenie sanitarne	-/28	4/25	7/31	10/30	38/66
Szkolenie ogniowe	41/35	48/48	57/57	57/56	31/23
Musztra	16/12	20/9	23/16	27/21	16/7
Terencznawstwo	20/12	32/22	28/22	36/33	16/15
Łączność	-/-	13/20	2/13	7/13	2/10
Regulaminy	16/10	10/10	9/6	11/9	10/3
Zasady ruchu drogowego	-/-	2/10	4/6	14/14	-/-
Szkolenie taktyczne	59/55	17/12	33/12	23/9	6/2
Wychowanie fizyczne	15/15	-/-	-/-	-/-	-/-
Godziny dyspozycyjne	-/-	2/2	12/12	-/-	-/-
Ogółem godzin	210/210	192/192	200/200	212/212	160/160

Uwaga: w liczniku podano godziny dla chłopców
a w mianowniku dla dziewcząt

W następnym programie⁴¹, obowiązującym od 1.IX.1955 r. zmniejszono ilość godzin z 210 do 192. Skreślono ogólne wiadomości o zasadach walki poszczególnych rodzajów wojsk. Zwiększono natomiast ilość godzin na taktykę, łączność, terenoznawstwo i musztrę.

W programie wydanym w 1957 r.⁴² nastąpiła kolejna korekta. Ilość godzin zwiększono do 200. Nastąpiły dalsze przesunięcia w siatce godzin poszczególnych działów. Dla chłopców zwiększono ilość godzin na taktykę, a dla dziewcząt na szkolenie sanitarne.

W nowym programie z 1960 r.⁴³ łączna ilość nauczania wzrosła do 212, a dla średnich szkół zawodowych wynosiła 188. W trakcie jego realizacji, w przewidywaniu reformy szkolnej, Minister Oświaty w porozumieniu z Ministerstwem Obrony Narodowej zmniejszył ilość godzin na III roku nauczania do 32. Zajęcia w klasach maturalnych odbywały się tylko do półrocza. Był to okres intensywnych prac nad wprowadzeniem koncepcji Obrony Terytorium Kraju. Wyłonił się problem dwóch frontów walki - obrony zewnętrznej i wewnętrznej. W kuratoriach wprowadzono etaty wojskowe. Oddelegowanym oficerom do prac w kuratoriach, postawiono zadanie szkolenia młodzieży dla potrzeb obrony kraju.

Od 1964 r. obowiązywał nowy program⁴⁴, w którym wyeksponowano obronę przed środkami masowego rażenia i szkolenie sanitarne. Zawierał on dwa działy - przygotowanie do obrony cywilnej i przygotowanie ogólnowojskowe. Wprowadzony załącznik do programu jeszcze w 1963 r. nie zmieniał ilości godzin, a jedynie zmieniał tematykę programu przysposobienia wojskowego. Zmiany zawartości treściowej dotyczyły jedynie I roku nauczania.

Porównując programy przysposobienia wojskowego z lat poprzednich i z 1960 r. należy stwierdzić, że program ostatni był dużo doskonalszą pomocą dla nauczycieli PW. Zawierał nie tylko hasła tematyczne, ale także sformułowania celów i zadań przysposobienia wojskowego w szkole średniej. Były również w nim uwagi organizacyjne i metodyczne oraz ściśle wyodrębnione treści, które uczniowie powinni przyswoić sobie w toku procesu nauczania.

W latach pięćdziesiątych istniał niedobór kwalifikowanej kadry do nauczania PW i brak odpowiedniej infrastruktury dydaktycznej. Na pierwszym miejscu nadzór pedagogiczny postawił sprawę

kwalifikacji kadry. Przeszkalano nauczycieli rekrutujących się głównie spośród oficerów, z których wielu pracowało już w organizacji "Służba Polsce". Organizowano dla nauczycieli kursy wakacyjne w celu pogłębienia wiadomości rzeczowych i metodycznych, zwłaszcza w zakresie metodyki nauczania PW. W latach 1955-1960 zorganizowano egzaminy kwalifikacyjne w WSP w Krakowie uprawniające do nauczania PW. W tym czasie kwalifikacje do nauczania PW uzyskało 713 nauczycieli⁴⁵.

6. Przystosowanie obronne w latach 1966-1981

Z dniem 1 września 1966 r. wprowadzono w miejsce przedmiotu przystosowanie wojskowe - przystosowanie obronne⁴⁶. Zmienił się także program nauczania. Jego treści zostały bardziej dostosowane do zadań obrony społeczeństwa we współczesnej wojnie. Przystosowanie obronne stało się integralną częścią procesu dydaktyczno-wychowawczego w szkołach średnich. Stało się również ważnym elementem przygotowania młodzieży do czynnego udziału w lokalnych przedsięwzięciach obrony terytorialnej.

Program zmniejszył wymiar godzin w I roku nauczania /kl.I/ do 1 godziny tygodniowo, a w klasie II i III po 2 godziny. Materiał nauczania zawarty został w dwóch działach:

- wychowanie polityczno-obronne 26 godz.
- przystosowanie w zakresie obrony terytorium kraju - 162 godz.

Jako szczególną nowość program wprowadził w klasach II działanie drużyny sanitarnej w rejonie porażenia i w kl.III - działanie oddziału samoobrony w rejonie porażenia /6-cio godzinne ćwiczenia terenowe/. Program ten był szczególnie dostosowany do samoobrony. Akcentował zapoznanie młodzieży z zasadami działania broni masowego rażenia oraz sposobami obrony i ochrony przez jej niszczycielskim działaniem. Ponadto uwzględniał naukę udzielania pomocy przedlekarskiej w czasie pokoju i w warunkach zastosowania broni masowego rażenia. Akcentowano także potrzebę opanowania umiejętności ogólnowojskowych, potrzebnych do pełnienia służby porządkowo-obronnej. Program zakładał, że realizacja założeń powinna zapewnić należyte przygotowanie młodzieży do wykonywania różnorodnych podstawowych czynności w oddziałach samo-

obrony.

W poczynaniach obronnych naszego państwa istotną funkcję spełnia Ustawa z dnia 21.XI.1967 r. "o powszechnym obowiązku obrony PRL"⁴⁷. Dział VI wymienionej ustawy omawia samoobronę ludności i przysposobienie obronne młodzieży. Wykonując jej zalecenia Minister Oświaty i Szkolnictwa Wyższego zarządzeniem z dnia 10.XII.1970 r. wprowadził przysposobienie obronne do szkół podstawowych, zasadniczych szkół zawodowych i szkół przysposobienia rolniczego⁴⁸. Wprowadzenie przedmiotu po. do tych szkół stanowi pierwszy, podstawowy szczebel przygotowań obronnych społeczeństwa. Centralne władze oświatowe nie mając przygotowanych nauczycieli do realizacji programu i odpowiedniego zabezpieczenia materiałowego, postanowiły wprowadzać przedmiot sukcesywnie⁴⁹ z takim założeniem, aby wszystkie szkoły objąć przedmiotem w roku szkolnym 1973/74. Program przewidywał po 30 godz. nauczania w każdej z wymienionych szkół.

Mając na uwadze stałą troskę o poziom dydaktyczny i wychowawczy oraz dopływ kwalifikowanej kadry, uruchomiono w roku szkolnym 1968/69 i następnych, kierunki kształcenia nauczycieli /WSN/ przysposobienia obronnego⁵⁰:

- 1/ w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Krakowie /geografia i przysposobienie obronne/;
- 2/ w Wyższej Szkole Nauczycielskiej w Bydgoszczy /historia i przysposobienie obronne/;
- 3/ w Wyższej Szkole Nauczycielskiej w Szczecinie /wychowanie fizyczne i przysposobienie obronne/;
- 4/ w Filii Uniwersytetu Warszawskiego w Białymstoku /historia i przysposobienie obronne/.

W związku z częściową realizacją programu PO w szkołach podstawowych, zaszła kolejna konieczność częściowej zmiany programu w szkołach średnich. Nastąpiła ona decyzją MOiSW z dnia 11.VIII.1970 r. i w roku szk. 1971/72 wprowadzono do szkół następny program przysposobienia obronnego⁵¹. Wniósł on kolejne zmiany w założeniach i treściach programowych.

Zmiany ograniczały się do wprowadzenia niewielkich różnic w ilości godzin przeznaczonych na poszczególne działy tematycz-

ne i modyfikacji lub zmian konkretnych haseł programowych. Ogólna struktura przedmiotu nie uległa więc większym zmianom. Nowością były jedynie ćwiczenia zgrywające dla uczniów klas II i III w ramach szkolnego oddziału samoobrony. Program uwzględniał zajęcia przygotowawcze do ćwiczeń w kl. II i ćwiczenia zgrywające w kl. III po 5 godzin każdej z 6-ciu służb.

Ćwiczenia należało przeprowadzić w następujących służbach: medyczno-sanitarnej, ochronowej, porządkowo-ochronnej, rozpoznania i zabiegów sanitarnych, opiekuńczo-wychowawczej, przeciwpożarowej oraz łączności i alarmowania.

Obowiązujący program PO w szkołach średnich od 1.II.1974 r. stanowi zweryfikowaną wersję programu poprzedniego⁵². Przewiduje on następujące zadania:

- kształtowanie i rozwijanie ideowych postaw uczniów, ich patriotyzmu, internacjonalizmu, umiłowania wolności i poczucia obywatelskiej odpowiedzialności za sprawę budownictwa socjalistycznego i bezpieczeństwa ludowej Ojczyzny;
- wpajanie przekonania o konieczności realizowania przedsięwzięć obronnych;
- przygotowanie uczniów pod względem ideowym i psychicznym do służby wojskowej;
- pogłębienie wiedzy o współczesnych środkach rażenia i zasadach samoobrony przed skutkami tego działania na otoczenie;
- przygotowanie uczniów do wykonywania niektórych zadań w ramach formacji samoobrony w okresie pokoju, zagrożenia i wojny;
- popularyzacja i rozwijanie wśród uczniów dyscyplin sportowych obronnie użytecznych, a zwłaszcza strzelectwa sportowego.

Materiał nauczania w poszczególnych latach szkolenia został zawarty w dwóch działkach - I wychowanie polityczno-obronne w wymiarze 19 godzin i II przysposobienie w zakresie obrony cywilnej w wymiarze 151 godzin /tabela 3/.

Początkowo programy nauczania nacechowane były problematyką ogólnowojskową. W miarę upływu lat, szybkiego rozwoju nauki i techniki oraz doskonalenia środków masowego rażenia, następowały zmiany programowe w kierunku ochrony i obrony zaplecza przed ich

działaniem. Programy przysposobienia obronnego z lat 1966, 1971 i 1974 odeszły od szkolenia typu wojskowego, przewidując głównie szkolenie w zakresie obrony terytorium kraju przed bronią masowego rażenia. Zmiany treści nauczania w programach dyktowane były zmianami techniki militarnej, sposobu prowadzenia wojny, a przede wszystkim od istniejącej w tym okresie międzynarodowej sytuacji polityczno-militarnej.

Określone cele i zadania wymagały od nauczycieli przysposobienia obronnego głębokiej wiedzy merytorycznej, pedagogicznej i wysokich umiejętności organizatorskich. Wymagania stawiane nauczycielom i potrzeby przyszłościowe, skłoniły władze oświatowe do podjęcia decyzji w sprawie kształcenia nauczycieli przysposobienia obronnego na jednolitych czteroletnich studiach magisterskich dziennych i zaocznych. Kształcenie nauczycieli na kierunku "pedagogika w zakresie wychowania obronnego" prowadzą od 1974 r. Wyższe Szkoły Pedagogiczne w Bydgoszczy i Krakowie⁵³.

Tabela 3. Podział godzin na poszczególne działy po. w programach z lat 1966-1974

Działy szkolenia	Rok wprowadzenia programu		
	1966	1971	1974
Wychowanie polityczno-obronne	26	18	18
Opbmar	51	49	45
Szkolenie sanitarne	39	36	38
Szkolenie ogniowe	12	24	24
Musztra	10	11	13
Terenoznawstwo	16	16	16
Łączność	12	10	10
Regulaminy	4	6	6
Godziny dyspozycyjne ^x	22	22	22
Ogółem godzin	192	192	192

x. Godziny dyspozycyjne przeznaczono głównie na całodzienne ćwiczenia

W celu przyjęcia z pomocą młodzieży i nauczycielom w realizacji PW a później PO, władze oświatowe opracowują i wydają podręczniki do ćwiczeń i inne materiały pomocnicze. W maju 1953r. po raz pierwszy ukazały się dla potrzeb nauczycieli "Materiały pomocnicze do PW". Materiały te wydawano początkowo jako skrypt, przekształcono je w 1954 r. na systematycznie ukazujący się kwartalnik. W 1966 r. zmieniono nazwę i ukazuje się dwumiesięcznik "Przysposobienie obronne w szkole". Według opinii większości nauczycieli jest to niezbędna pomoc w codziennej pracy.

W 1957 r. wydano pierwszy podręcznik dla uczniów pt. "Podstawowe wiadomości z zakresu przysposobienia wojskowego" na 3 lata nauczania, oraz "Zeszyt do zadań z terenoznawstwa". W 1965 r. wydano podręcznik pod tytułem "przysposobienie wojskowe" dla I roku nauki w 1966 r. dla II i III roku nauczania.

W wyniku zmian programowych w 1966 r. przystąpiono do opracowania i wydania nowych podręczników pt. "Przysposobienie obronne" na każdy rok nauczania. Zajął one miejsce dotychczasowych zeszytów do ćwiczeń z przysposobienia obronnego⁵⁴.

W 1967 r. ukazał się dla nauczycieli "Poradnik metodyczny" i podręcznik o treści rzeczowej pt. "Przysposobienie obronna - Materiały dla nauczycieli", który w poważnym stopniu ułatwił realizację programu nauczania⁵⁵. W roku 1977 ukazuje się "Przysposobienie obronne - Poradnik metodyczny dla nauczycieli"⁵⁶, jako dalsza pomoc w realizacji programu przysposobienia obronnego.

W realizacji zadań przysposobienia obronnego nauczyciele poza pracą dydaktyczno-wychowawczą w szkole, zobowiązani są do współpracy z różnymi instytucjami i organizacjami społecznymi na swoim terenie⁵⁷.

Współpraca z LOK odbywa się przede wszystkim przez szkolne koła LOK, których celem jest współdziałanie ze szkołami w patriotycznym wychowaniu młodzieży. W szczególności przysposabiają młodzież do obrony kraju przez rozwijanie zainteresowań i kształcenie umiejętności wojskowo-technicznych. Umacniają również więź z Ludowym Wojskiem Polskim⁵⁸.

Współpraca szkół i nauczycieli PO z miejscowymi oddziałami PCK, polega na udzielaniu przez te oddziały pomocy szkołom w realizacji programu nauczania PO - głównie działu sanitarnego.

Nauczyciele dość często pełnią również funkcje opiekunów szkolnych kół PCK, szkolą drużyny sanitarne, które biorą udział w corocznych ćwiczeniach eliminacyjnych⁵⁹.

Młodzież szkolna przez odbywanie strzelań w ramach programu po. i przynależność do szkolnych sekcji strzeleckich oraz uczestnictwo w zawodach strzeleckich, stawia pierwsze kroki w dziedzinie sportów obronnych. Z młodzieży tej niekiedy wyłaniają się talenty na skalę światową. Na przykład była uczennicą XXI LO w Warszawie Eulalia Zakrzewska zdobyła w 1961 r. mistrzostwo Polski, a w 1966 r. mistrzostwo świata w konkurencji kbks-5⁶⁰.

Szkoły poprzez nauczycieli przysposobienia obronnego wykorzystują wszystkie formy współpracy z miejscowymi organizacjami, instytucjami i jednostkami wojskowymi. Ma to na celu osiągnięcie jak najlepszych wyników w pracy dydaktyczno-wychowawczej z młodzieżą.

Przygotowanie obronne młodzieży powinno być przedmiotem starań wszystkich ogniw wychowawczych - od domu rodzinnego począwszy poprzez szkołę, zakład pracy, organizacje młodzieżowe i związki sportowe⁶¹.

Pod koniec lat siedemdziesiątych wszedł w życie program powszechnej szkoły średniej. Zgodnie z założeniami, przysposobienie obronne miało być realizowane w dwóch najstarszych klasach - dziewiątej i dziesiątej⁶². Program ten był wynikiem żmudnych prac prowadzonych w Instytucie Programów Szkolnych i długotrwałych dyskusji, w których uczestniczyli specjaliści z resortów obrony narodowej oraz oświaty i wychowania, jak również nauczyciele - praktycy i metodycy przedmiotu. Dla opracowania programu wykorzystano wyniki studiów porównawczych nad planami, treściami i metodami przygotowania obronnego, młodzieży szkolnej w innych krajach socjalistycznych. Wersja programu była poddana dyskusjom wśród nauczycieli przysposobienia obronnego, przedstawicieli różnych dyscyplin naukowych, a także dyskusji ogólnopolskiej. Po raz pierwszy nad programem szkolnym dyskutował tak duży krąg społeczeństwa, w tym także rodzice.

Program przysposobienia obronnego dla powszechnej szkoły średniej z 1977 r.⁶³ wprowadził dość istotne różnice. Przede wszystkim brak jest podziału na poszczególne działy, są hasła

programowe i ogólna ilość godzin. Program miał stanowić główną formę przygotowania społeczeństwa do obrony i ochrony przed skutkami wojny i klęsk żywiołowych, katastrof i awarii. Miał więc zastąpić szkolenie podstawowe w zakresie obrony ludności przed bronią masowego rażenia organizowane w zakładach pracy.

Szczegółowiej niż w dotychczasowych programach zostały opracowane cele przedmiotu. Nowością programu jest sprecyzowanie celów w zakresie kształcenia, rozwijania i pogłębienia postaw obywatelskich, istotnych dla obronności kraju.

Inny jest także sam układ celów i odpowiadających im treści nauczania. Zostały one ujęte w trzech sferach - intelektualnej, praktycznej i w sferze wartości. Skorelowany z tym układ treści nauczania, zgrupowano w bloki problemowe obejmujące wiadomości /sfera intelektualna/ i wyodrębnione bloki umiejętności /sfera praktyczna/. Trzecia sfera "postawy", nie ma wyodrębnionych treści, lecz jest realizowana w toku całego programu. Postarano się wyeksponować pewne wartości wychowawcze przez specjalne sformułowanie haseł programowych.

Istotną nowością stało się zróżnicowanie programu⁶⁴ dla dziewcząt i chłopców w klasie dziesiątej. Zostało ono podyktowane różnymi potrzebami obronnymi oraz odmiennymi predyspozycjami i zainteresowaniami tych grup młodzieży. W programie dla chłopców eksponuje się problematykę ratownictwa w rejonach porażenia i klęsk żywiołowych oraz obrony przeciwpożarowej. Przewidziano w programie również wiadomości i umiejętności przygotowujące młodzież do służby wojskowej i informacje dotyczące szkolnictwa wojskowego. Dla dziewcząt proponuje się głównie wiedzę teoretyczną i umiejętności praktyczne przygotowujące do wykonywania czynności przewidzianych dla personelu pielęgniarskiego w zastępczych miejscach opieki. Zajęcia mają przygotować dziewczęta do wykonywania niektórych zadań w formacjach samoobrony, zwłaszcza w służbach łączności i alarmowania, opieki społecznej i medycyno-sanitarnej.

Do programu z 1977 r. wprowadzono nowe treści dotyczące ochrony środowiska naturalnego i elementy ceremoniału wojskowego w szkole. Ograniczono także częściowo treści występujące w aktualnie obowiązujących programach, przesuwając ich realizację

do dwuletnich szkół specjalizacji kierunkowej. W programie "dziesięciolatki" zaproponowano zajęcia fakultatywne⁶⁵, które potraktowano jako formę uatrakcyjnienia przedmiotu i poszerzenia wiadomości uczniów. Przewidziano na nie dwie godziny tygodniowo w klasie IX i X-tej. Program tych zajęć jest podany tylko dla ogólnej orientacji. W zależności od istniejących warunków środowiskowych i zainteresowań uczniów, nauczyciel mógłby wybrać niektóre z tematów lub zaproponować zupełnie inne zagadnienia.

Zajęcia fakultatywne mają dwójaki charakter - cykl ciągły i roczny w formie monograficznej. "Pierwszy rodzaj to zajęcia fakultatywne o charakterze ciągłym - rozszerzającym wiedzę programową, realizowane w klasach IX i X w wymiarze 2 godziny tygodniowo. Drugi rodzaj to zajęcia fakultatywne o charakterze monograficznym, przerabiane w okresach rocznych. Tematyka tych zajęć w każdej klasie stanowi zamknięty cykl. Uczestniczyć w nich mogą jednocześnie, oprócz uczniów klas IX i X, uczniowie klas niższych"⁶⁶.

Materiał ten miał być realizowany w mniejszym niż dotychczas wymiarze godzin. Jako że dziesięciolatka nie weszła w życie w programie z 1977 r. oparty został nowy program w 1981 r. Wymaga on od nauczyciela zastosowania właściwych i aktywizujących metod nauczania oraz nowych form organizacyjnych. Istnieje w związku z tym, paląca potrzeba przygotowania wysoko kwalifikowanych nauczycieli przysposobienia obronnego⁶⁷.

7. Obozy wychowania obronnego młodzieży

Kontynuując tradycje szkolnych hufców pw. okresu międzywojennego, Ministerstwo Oświaty począwszy od 1950 r. organizowało obozy młodzieżowe. Obozy miały na celu m.in. przygotowanie młodzieży do prowadzenia zajęć w charakterze pomocnika nauczyciela PW, /PO/, podniesienie kwalifikacji nauczycieli przysposobienia wojskowego i nabranie praktyki w wychowaniu obronnym młodzieży.

Pierwsze ogólnopolskie obozy zorganizowano w 1950 r. w okresie ferii letnich dla dziewcząt i chłopców. Ministerstwo Oświaty zorganizowało obóz PW dla chłopców w Nowym Targu /ok.

500 osób⁶⁸, a dla dziewcząt w Sępólnie Krajeńskiej /200 osób⁶⁹. Program obozów z 1950 r. przewidywał tematykę następujących działów:

- polityczno-wychowawczy	-	28 godz.
- wyszkolenie liniowe	-	75 godz.
- prace dorywcze	-	16 godz.
	- - - - -	
Razem		119 godzin
	- - - - -	

Program przerabiany był w ciągu 16 dni po 8 godzin dziennie z wyjątkiem sobót, w których zajęcia odbywały się przez 5 godzin. Następne programy zostały zmodernizowane i były realizowane przez okres 4 tygodni po 4-5 godzin dziennie. Obozy dla chłopców w 1951 r. i w 1952 r. organizowano również w Nowym Targu, zaś dla dziewcząt w 1951 r. w Lesznie, a w 1952 roku w Lipnie.

Rozkaz organizacyjny w sprawie uruchomienia obozów PW dla młodzieży zakładał następujące cele:

- przygotowanie junaków /junaczek/ do szczytnych zadań obrony pokoju i suwerenności Polski Ludowej;
- uzupełnienie wiadomości zdobytych przez junaków /junaczki/ w ciągu dwóch lat szkolenia, zwłaszcza z tych działów, które w ramach normalnego szkolenia z braku odpowiednich warunków lokalnych były niezmiernie trudne do przeprowadzenia;
- pogłębienie poziomu dyscypliny wśród młodzieży szkolnej.

Oprócz letnich obozów młodzieżowych, organizowano także od 1951 r. obozy zimowe dla młodzieży męskiej i żeńskiej w Nowym Targu.

Po wprowadzeniu do szkół średnich PW jako integralnej części procesu dydaktyczno-wychowawczego w 1952 r., Ministerstwo Oświaty już w roku następnym zorganizowało obozy letnie przysposobienia wojskowego dla młodzieży po I roku szkolenia PW w Nowym Targu, Lesznie, Lipnie i Człuchowie⁷⁰. Na ww obozy młodzież z poszczególnych województw kierowana była wg rozdzielnika ministerialnego przez Wydziały Oświaty WRN. Celem tych obozów było przygotowanie kadry podinstruktorskiej w zakresie zagadnień programowych związanych z przygotowaniem młodzieży do obronności kraju.

W 1954 r. Ministerstwo Oświaty zaleciło poszczególnym KOiW organizowanie obozów we własnym zakresie. Ze względu na istniejące

braki kadrowe w latach 1954-1957 organizowano obozy międzywojewódzkie. Z reguły obowiązywała zasada, że łączyły się dwa województwa i organizowały na przemian - jedno obóz żeński, drugie obóz męski. Bazę stanowiły szkoły średnie mające internaty. W latach 1953-1957 dla młodzieży Techników Zawodowych, Centralny Urząd Szkolenia Zawodowego organizował samodzielnie centralne obozy. Takie obozy zlokalizowano dla dziewcząt w Tomaszowie Mazowieckim i dla chłopców w Ostrołęce.

W 1958 r. wszystkie szkoły zawodowe zostały podporządkowane powstałemu przy Prezydium Wojewódzkich Rad Narodowych Kuratorium Okręgów Szkolnych. Od tego czasu zaistniała większa możliwość organizowania obozów dla każdego województwa oddzielnie.

Oprócz obozów dla pomocników nauczycieli PW Ministerstwo Oświaty wspólnie z Zarządem Głównym Ligi Przyjaciół Żołnierza w latach 1956-58 organizowało obozy specjalistyczne. Do nich należały: obóz lotniczy w Lisich Kątach k.Grudziądza woj.bydgoskie, obóz motorowodny w Sławie Śląskiej, modelarstwa lotniczego w Jeżowie Sudeckim i żeglarski w Fordonie. Obozy tego rodzaju organizowano zarówno dla młodzieży męskiej, jak i żeńskiej po IX klasie Liceum Ogólnokształcącego oraz po II klasie Liceum Pedagogicznego. Po ukończeniu kursu na obozie specjalistycznym, każdy uczestnik otrzymywał odpowiednie zaświadczenie. Kadra instruktorska na obozach rekrutowała się spośród produkcyjnych nauczycieli PW /PO/. W sumie na obozach podinstruktorskich i specjalistycznych w latach 1954-1975 przeszkolono ok. 80.000 młodzieży⁷¹.

Tok życia na obozach oparty był na regulaminach wojskowych. Młodzież i kadra otrzymywała bezpłatnie umundurowanie /po obozie do zwrotu/, zakwaterowanie i zwrot kosztów przejazdu. Uczniowie dodatkowo otrzymywali bezpłatnie wyżywienie. Każdy obóz miał zapewnioną stałą opiekę lekarską. W czasie trwania obozu, oprócz normalnych zajęć szkoleniowych /tabela 4/, młodzież wykonywała wiele prac społecznych na rzecz środowiska, w którym przebywała⁷².

Tabela 4. Program szkolenia młodzieży na obozie w latach 1971 i 1974

Dzień	P r z e d m i o t	Ilość godzin	
		1971	1974
A	<u>SZKOLENIE SPECJALISTYCZNE</u>		
	Regulaminy	12	9
	Musztra	6	6
	Szkolenie strzeleckie	24	21
	Terenoznawstwo	6	6
	Łączność	8	5
	Szkolenie sanitarne	26	14
	Opbmar	18	4
	RAZEM	100	65
B	<u>WYCHOWANIE FIZYCZNE</u>		
	Nauka pływania	12	20
	Lekkoatletyka	-	10
	Gry, zabawy i ćwiczenia terenowe	12	10
	Gry zespołowe	-	20
	Marsze patrolowe	3	2
	Zdobywanie norm na POS	-	2
	Zdobywanie odznaki MOSO	3	-
	Obozowe igrzyska sportowe	-	6
	RAZEM	30	70
	Łączna ilość godzin dzień A i B	130	135

Program szkolenia obozowego z 1971 r. zakładał prowadzenie zajęć rekreacyjnych w godzinach popołudniowych lub wolnych od zajęć programowych. Natomiast zajęcia szkoleniowe w wymiarze 100 godzin lekcyjnych należało realizować w trakcie 30 dni roboczych. Wynika z tego, że czterotygodniowy pobyt młodzieży na obozie /czasem 5-cio tygodniowy/ traktowany był jako przedłużenie nauki szkolnej.

Obóz kończył się egzaminem sprawdzającym stopień przyswojenia wiadomości przez uczestników oraz sprawdzianem przydatności do pełnienia funkcji podinstruktora w szkole.

Traktowanie obozu jako przedłużonego procesu nauczania, w poważnym stopniu ograniczało jego atrakcyjność. Stąd też w 1974 r. zmieniono program szkolenia. Zmiana ta korzystnie wpłynęła na zwiększenie czasu przeznaczanego na rekreację i dlatego wzrosło zainteresowanie młodzieży tymi obozami. Obecnie zajęcia rekreacyjne dominują nad ilością godzin specjalistycznych. Kwalifikowanie uczniów na obozy zaczęto traktować jako jedną z form wyróżnienia młodzieży.

Zmiana programu nie zmieniła specyfiki obozów przysposobienia obronnego, czego odzwierciedleniem jest jednolite umundurowanie uczestników, pełnienie wart i służb. Nowością było tylko wprowadzenie emblematów ministerialnych i kuratorskich do umundurowania. Z czasem wprowadzono oddzielne emblematy dla uczestników obozów specjalistycznych.

W 1975 r. prowadzony był w Warszawie ogólnowojskowy obóz specjalistyczny "Wisłotrada A". W miarę potrzeb służby wojskowej, w następnych latach wprowadzono obok istniejących obozów specjalistycznych dalsze: np. motorowy, spadochronowy, pływacki, szybowcowy itp.⁷³. Obozy specjalistyczne z reguły organizują wyznaczone przez MOiW kuratoria w zależności od bazy i infrastruktury.

Praktyczne przygotowanie obronne młodzieży szkolnej w wielu krajach prowadzone jest na obozach przysposobienia obronnego lub wojskowego. Obozy tego rodzaju były organizowane dla młodzieży szkół średnich w Polsce już w okresie międzywojennym. Miały one jednak wówczas nieco inny charakter. Ich celem głównym było przede wszystkim przygotowanie młodzieży do odbycia służby wojskowej. Dlatego organizowano je w zasadzie przy jednostkach wojskowych lub przy ich dużym współdziałaniu. Polegało to na zapewnieniu zakwaterowania, dostarczeniu umundurowania, wyżywienia oraz wyposażenia w broń, amunicję i sprzęt szkoleniowy. Z zawodowej kadry oficerskiej i podoficerskiej rekrutowali się również instruktorzy na obozie.

Obozy mające na celu przygotowanie obronne lub wojskowe młodzieży są obecnie organizowane niemal we wszystkich państwach obozu socjalistycznego. Są one jednak pod względem organizacji i form zróżnicowane. Wynika to głównie z różnych założeń przygotowania obronnego społeczeństwa oraz możliwości ekonomicznych zaopatrzenia materiałowego.

Obozy szkolenia obronnego najbardziej upowszechnione są w Bułgarskiej Republice Ludowej⁷⁴. Uczestniczą w nich wszystkie dziewczęta i wszyscy chłopcy objęci nauczaniem przysposobienia obronnego w szkole średniej oraz młodzież pozaszkolna w wieku 16-20 lat. Obozy te trwają 10 dni. Ich program obejmuje praktyczne zajęcia z musztry, strzelania z broni bojowej, okopywanie się, rozminowywanie, orientowanie się w terenie, udzielanie pomocy sanitarnej oraz działanie pojedynczego żołnierza na polu walki. Stanowią one nie tylko przygotowanie z dziedziny powszechnej samoobrony, lecz również przygotowują młodzież męską do odbycia służby wojskowej. Organizacja obozów przysposobienia obronnego w tak masowej skali jest możliwa, ponieważ partycypują w niej resorty: obrony narodowej, spraw wewnętrznych, zdrowia, oświaty, kultury fizycznej i sportu oraz bułgarski komsomoł. Obozy organizowane są począwszy od miesiąca kwietnia do czerwca w stałych obiektach rekreacyjno-wypoczynkowych i szkoleniowych Komsomołu oraz Komitetu Kultury Fizycznej i Sportu, przy pomocy jednostek wojskowych.

W Związku Radzieckim organizuje się pięciodniowe obozy przysposobienia wojskowego dla wszystkich chłopców po ukończeniu dziewiętej klasy dziesięcioletniej szkoły ogólnokształcącej, tzn. po pierwszym roku nauczania przysposobienia obronnego /wojenna-ja podgatowka/ w szkole. Celem tych obozów jest przede wszystkim wstępne przygotowanie uczestników do odbycia służby wojskowej. Obozy te organizowane są z zasady przy wydatnej pomocy jednostek wojskowych⁷⁵.

Obozy przysposobienia obronnego młodzieży NRD są organizowane przez GST /niemiecki odpowiednik LOK/ w doskonale zorganizowanych i wyposażonych etatowych ośrodkach szkoleniowych, czynnych przez cały rok z wyjątkiem 2-3 miesięcy zimowych. W Ośrodkach tych są przeszkoleni uczniowie /chłopcy/ dwóch ostatnich

lat nauki w szkole, zdolni do pełnienia służby wojskowej. Szkolenie odbywa się dwukrotnie na 8-12-dniowych obozach i ma charakter wybitnie specjalistyczny dostosowany do potrzeb poszczególnych rodzajów wojsk i służb⁷⁶.

Z przytoczonych przykładów wynika, że obozy przysposobienia obronnego w państwach socjalistycznych są na ogół obozami obowiązkowymi, organizowanymi dla określonych grup młodzieży. Głównym ich celem jest zrealizowanie części programu przysposobienia obronnego i wstępne przygotowanie do odbycia służby wojskowej. Stąd też w ich organizacji i przeprowadzeniu biorą udział w znacznym stopniu resorty obrony narodowej i organizacje paramilitarne, podobnie jak to miało miejsce w Polsce w okresie międzywojennym.

Przysposobienie wojskowe obejmujące cały naród zrodziło się właściwie w okresie powstania wojska narodowego pod koniec XVIII wieku. Porozbiorach rządy zaborcze starały się wszelkimi siłami wytępić ducha obronnego w narodzie polskim. W tych warunkach patrioci polscy zaczęli tworzyć w kraju i na emigracji liczne stowarzyszenia i organizacje spiskowe, które doprowadziły do zbrojnych wystąpień i powstań narodowych.

Pierwsze lata po odzyskaniu niepodległości w 1918 r. były okresem prób i eksperymentów w zakresie wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego. W okresie międzywojennym przysposobienie wojskowe młodzieży szkolnej stało się podstawowym zadaniem pracy wychowawczej w szkole. Efekty tego wychowania można było odnotować w wojnie obronnej Polski w 1939 r. i w okresie okupacji. Z tego zakresu młodzież zdała praktyczny egzamin, a jej patriotyzm i ofiarna służba dla Ojczyzny zasługują na najwyższe uznanie.

W 1946 r. rząd PRL wprowadził ponownie w szkołach przysposobienie wojskowe, jako obowiązkowy przedmiot nauczania. Przysposobienie wojskowe realizowane było zarówno w systemie lekcyjnym, jak pozalekcyjnym. Od 1952 r. stało się obowiązkowym przedmiotem nauczania w szkołach średnich w oparciu o pierwszy jednolity program nauczania przysposobienia wojskowego. Przedmiot systematycznie modyfikowano i dostosowywano do potrzeb obronności kraju i w dużej mierze do potrzeb życia codziennego.

Program przysposobienia wojskowego przygotowywały młodzież szkół średnich do zadań związanych z obronnością kraju, jednak nie odpowiadały wymaganiom w zakresie przygotowania ludności cywilnej do obrony kraju. Programy te nastawione były raczej na przygotowanie młodzieży męskiej do służby wojskowej. Te niedostatki uzupełniła Ustawa z 1967 r. wprowadzając obowiązkowe przysposobienie obronne we wszystkich typach szkół włącznie z podstawowymi.

Programy przysposobienia obronnego kilkakrotnie modyfikowane i udoskonalane oraz dostosowywano je do potrzeb polityki obronnej państwa przy uwzględnieniu rozwoju techniki wojskowej. W obecnym stanie przysposobienie obronne jest integralną częścią procesu dydaktyczno-wychowawczego we wszystkich szkołach. Stanowi ono ważny element przygotowania młodzieży do czynnego udziału w lokalnych przedsięwzięciach obrony cywilnej. Podstawowym zadaniem przysposobienia obronnego jest wychowanie patriotyczno-obronne młodzieży. Dodatkowym uzupełnieniem tego wychowania są obozy przysposobienia obronnego, które wpływają wychowawczo na młodzież i stanowią kontynuację nauczania i wychowania w szkole⁷⁷.

Dzisiejszy model wychowania obronnego jest wynikiem wypracowanych pozytywnych doświadczeń przez wiele lat. Kilkakrotnie ulegała zmianie jakość nauczanego materiału i ilość godzin lekcyjnych przeznaczona na jego realizację. Dorobek w tym zakresie jest ogromny, którego jednak nie odzwierciedlają aktualne hasła programowe. Stąd celowym wydaje się bardziej nasycić obecne programy nauczania tradycjami wychowania obronnego w Polsce. Ten niedostatek powinni wyrównywać nauczyciele przysposobienia obronnego w toku realizacji wszystkich haseł programowych.

PRZYPISY

- ¹ A.Pietrucha, Zarys historyczny przysposobienia wojskowego "Przysposobienie obronne w szkole" /cyt.dalej POS/ 1969, nr 5/64, s.46
- ² T.Siuda, Krótki rys historyczny przysposobienia wojskowego i działalność szkolnictwa w zakresie obronności kraju, Przysposobienie obronne - Biuletyn MOiSW, Warszawa 1967, s.14; Mała Encyklopedia Wojskowa, T.2., wyd. MON, Warszawa 1970, s.564-565
- ³ Biuletyn poświęcony obchodom 15-lecia istnienia przysposobienia wojskowego w warszawskich szkołach średnich, wyd. KOS i Ośrodek Metodyczny M.St. Warszawy 1967, s.20-21
- ⁴ Mars, Podręcznik wojskowy dla młodszego oficera rezerwy i przysposobienia wojskowego, wyd. Ossolineum, Lwów-Warszawa-Kraków 1927, s.627
- ⁵ Mars, Podręcznik...., s. 626-628, Udział harcerzy w ćwiczeniach strzeleckich NZHP. Komunikat nr 24, Harcerska Agencja Prasowa 1937, s.17, AAN, sygn.736
- ⁶ R.Wolrowicz, Harcerze na obozie PW - DOK w Spasie, "Skaut", 1938 nr 1, s.9
- ⁷ Mars, Podręcznik, op.cit., s.628
- ⁸ Obwieszczenie Ministerstwa Spraw Wojskowych, grudzień 1936, AAN, sygn.2525; R.Wolrowicz: op.cit., s.9; Pismo Komendy Głównej FPZOOiZR L.dz. 1223/wyszk./39, AAN, sygn. 138; M.Januszkiewicz: Pomoc harcerstwu w szkoleniu wojskowym w ramach PW, "Wiadomości Urzędowe", Warszawa, kwiecień 1939, nr 4, s.137-138; Okólnik dotyczący powoływania drużyn obrony powietrznej i przeciwgazowej na terenie kraju, AAN - LOPP, Komitet Społeczny, sygn. 2196/76/II, poz.23
- ⁹ J.Jachłocki, Wojna już rozpoczęta; "Skaut", Lwów, 1939, nr 15-16, s.154; II Wojna Światowa - V kolumna w akcji, wyd. KAW, Warszawa 1979, s.13-14. /Nazwa piąta kolumna powstała w Hiszpanii w czasie wojny domowej.Gen.Franco mówiąc o planach ataku na Madryt stwierdził, że miasto od zewnątrz zaatakują cztery

kolumny wojsk, zaś jego zwolennicy w mieście "V kolumna" zastępuje od środka. Podobną rolę pełniła niemiecka mniejszość, której bojówki przypuściły atak, zanim uderzyły hitlerowskie wojska/.

- ¹⁰Głosy z terenu, Harc. Agencja Prasowa, "Skaut", Lwów, 1938, nr 9, s.103
- ¹¹E.Gronczewski, Formy organizacyjne oddziałów partyzanckich i zasady dowodzenia, WIT, arch., sygn.III/20/28; R.Janusz-kiewicz; Mławskie Mazowsze w walce, wyd."PAX", Warszawa 1968, s.23-27;Nastroje na Mazowszu, "Nowa Gazeta Mławska", Mława 1939 nr 8, s.1
- ¹²Wł. Pobóg-Malinowski, Najnowsza historia polityczna Polski" Londyn 1960, T.2., s.118-119
- ¹³Arch. WIH, sygn. II/2/60
- ¹⁴J.Majka, Kartki z historii i tradycji ZHP, wyd. "Horyzonty", Warszawa 1971, s.30-65
- ¹⁵Bieniasz, T.Siuda, Problemy obronności w systemie szkolnym, WSiP, Warszawa 1978, s.148
- ¹⁶Samokształcenie, "Brzask", wyd. GKH "Pasieka", Warszawa 1944, nr 5, s.2, AC KC PZPR, sygn.P.
- ¹⁷Przymioty dobrego dowódcy, "Bojowiec", nr 8, s.20
- ¹⁸A.Kamiński, Młodzież szkolna, Biuletyn Informacyjny, wyd.P, Warszawa, nr 64, s.1, /Arch.Centr. KC PZPR, sygn. P.142/; Wychowanie młodzieży, Biuletyn Informacyjny, wyd.P, Szkicownik programowy, "Dęby", wyd. Sz.Sz., Warszawa nr 1, s.5-8, /Arch.Centr. KC PZPR, sygn.P 983/.
- ¹⁹Rola obserwacji w dniu dzisiejszym, "Pismo Młodych" nr 11, s.6-7; Sport i wojna, "Pismo Młodych" nr 20, s.7, /AC KC PZPR, sygn.P.307/
- ²⁰Okólnik Min.Ośw.1945, nr 6 w sprawie wznowienia PW w klasach gimnazjalnych oraz I i II klasach liceów szkół średnich ogólnokształcących, zawodowych i licealnych /Dz.Urz.Min.Ośw. 1945, nr 1. poz.24/

- ²¹ Okólnik Min.Ośw. 1945 nr 58 w sprawie nadzoru WF i PW, /Dz.Urz. Min.Ośw. 1945, nr 6, poz.257/
- ²² Zarządzenie Min.Ośw. z dnia 10 grudnia 1945 r. w sprawie uposażenia nauczycieli PW i obowiązkowego wymiaru godzin nauczania PW /Dz.Urz. Min.Ośw.1945, nr 7, poz. 267/; Dekret Rady Państwa z dnia 16 stycznia 1946 r. o powszechnym obowiązku wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego /Dz.U PL 1946, nr 31, poz.195/
- ²³ Dekret Rady Państwa z dnia 16 stycznia 1946 r. /Dz.U. PL 1946, nr 31, poz.195/
- ²⁴ Dziennik Ustaw PL 1946, nr 35, poz. 119; Dz.Urz.Min.Ośw.1946, nr 9
- ²⁵ Okólnik 1946, nr 63 w sprawie kontrolowania zajęć przysposobienia wojskowego w szkołach przez oficerów WP /Dz.Urz. 1946, nr 12, poz.396/
- ²⁶ Instrukcja Ministra Oświaty z dnia 28 listopada 1947 r. w sprawie programu nauczania PW /Dz.Urz.Min.Ośw. 1947, nr 12, poz.288/; Program przysposobienia wojskowego ogólnego, Min.Oświaty, Warszawa 1947
- ²⁷ Dziennik Urzędowy Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, Warszawa 1938, poz. 266
- ²⁸ Ustawa Sejmu z dnia 25 lutego 1948 r. o powszechnym obowiązku przysposobienia zawodowego, wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego młodzieży oraz organizacji spraw kultury i sportu /Dz.U. PL 1948, nr 12, poz.90; J.Hellwig Powszechna Organizacja "Służba Polsce", Warszawa 1977, s. 8-10
- ²⁹ Ustawa Sejmu z dnia 25 lutego 1948 r. /Dz.U. PL 1948, nr 12, poz.90
- ³⁰ Ustawa Sejmu z 1948 r., art.33
- ³¹ Op.cit., art. 34
- ³² Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty w sprawie organizacji szkolenia w szkolnych hufcach SP /Dz.Urz.Min.Ośw. 1950, nr 7, poz.111/; Program Powszechnej Organizacji "Służba Polsce",

- Min.Ośw., Warszawa 1948; K.Walczak: "Służba Polsce" szkołą wychowania obywatelskiego, "Poradnik społeczny" 1948, nr 4/5, s. 52-57
- ³⁴Akta Komendy Głównej PO SP, AAN, sygn. 231, s.258-261; J.Hellwig, op.cit., s.46-47
- ³⁵Program wyszkolenia liniowego dla wszystkich typów hufców męskich PO SP I,II,III stopnia, KG PO SP, Warszawa 1948, s.1-4, Ustawa z 1948 r., art.57
- ³⁶J.Hellwig, op.cit., s.48; Słownik wiedzy obywatelskiej, Warszawa 1970, s.352-353
- ³⁷Program wyszkolenia, op.cit., s.6-9
- ³⁸Instrukcja z dnia 19 marca 1952 r. w sprawie prac społecznych w hufcach szkolnych SP /Dz.Urz.Min.Ośw. 1952, nr 4 poz.38/; Program wyszkolenia liniowego brygad operacyjnych 1949, Akta KG PO SP, AAN sygn. 491, k.108-132
- ³⁹Uchwała nr 95/52 Prezydium Rządu z dnia 1 marca 1952 r. w sprawie organizacji przysposobienia wojskowego młodzieży; Zarządzenie Ministra Obrony Narodowej nr 45 /MON z dnia 26 kwietnia 1952 r. w sprawie przysposobienia wojskowego młodzieży szkolnej; Zarządzenie Ministra Oświaty z dnia 9 sierpnia 1952 r. w sprawie przysposobienia wojskowego młodzieży szkolnej /Dz.Urz.Min.Ośw. 1952, nr 12, poz.99/
- ⁴⁰T.Siuda, op.cit., s.18; Program "Przysposobienie wojskowe dla młodzieży szkół średnich stopnia licealnego", Warszawa 1952
- ⁴¹Program przysposobienia wojskowego dla szkół średnich, Warszawa 1955
- ⁴²Tamże
- ⁴³Tamże
- ⁴⁴Program nauczania liceum ogólnokształcącego kl. VII-XI, Przysposobienie obronne, PZWS, Warszawa 1964; Program przysposobienia wojskowego dla szkół średnich, Warszawa 1963, Załącznik do

do zarządzenia Ministra Oświaty z dnia 28 maja 1963, /Nr F-1-1705/63/

- ⁴⁵T. Siuda, op.cit., s.21
- ⁴⁶Zarządzenie Ministra Oświaty z dnia 23 lutego 1966 r. w sprawie wprowadzenia do szkół średnich przedmiotu "przysposobienie obronne" /Dz.Urz.Min.Ośw. 1966, nr 3, poz.31; Program nauczania liceum ogólnokształcącego /kl.I-IV/ - Przysposobienie obronne, Warszawa 1966
- ⁴⁷Ustawa z dnia 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony PRL /Dz.U. 1967, nr 44, poz. 220/, dział VI, art.154-155
- ⁴⁸Zarządzenie Ministra Oświaty i Szkolnictwa Wyższego z dnia 10 grudnia 1970 r. w sprawie wprowadzenia przysposobienia obronnego do szkół podstawowych, zasadniczych szkół zawodowych i szkół przysposobienia rolniczego /Dz.Urz. MOiSW 1970, nr B-12, poz. 96
- ⁴⁹Zarządzenie Ministra Oświaty i Szkolnictwa Wyższego z dnia 31 sierpnia 1968 r. nr DW.III-PW-12/68
- ⁵⁰X lat Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy, Bydgoszcz 1978; Zarządzenie Ministra Oświaty i Wychowania z dnia 2 lipca 1973r w sprawie przepisów wykonawczych dot. praw, obowiązków i uposażenia nauczycieli /Dz.Urz. MOiW, nr 12, poz.100
- ⁵¹T.Siuda, Przysposobienie obronne młodzieży ważnym ogniwem w systemie edukacji, "Przysposobienie obronne w szkole" 1977, nr 4, s.173-174; T.Bieniasz, T.Siuda: op.cit., s.196
- ⁵²Program nauczania w liceach i technicach, Przysposobienie obronne kl.I-IV, Warszawa 1974
- ⁵³Z.Szymańczak, Refleksje z przebiegu rekrutacji kandydatów na kierunek "Pedagogika w zakresie wychowania obronnego" na rok akademicki 1979/1980"; Przysposobienie obronne w szkole" 1980, nr 1, s.55-60
- ⁵⁴T.Siuda, Krótki rys, op.cit., s.25
- ⁵⁵Przysposobienie obronne - poradnik metodyczny dla nauczycieli, Warszawa 1967

- ⁵⁶Przysposobienie obronne - Poradnik metodyczny dla nauczycieli pod red. E.Wronowskiego, Warszawa 1977
- ⁵⁷Z.Szymańczak, Współpraca nauczyciela przysposobienia obronnego ze szkolnymi organizacjami młodzieżowymi, "Przysposobienie obronne w szkole" 1981, nr 2, s.91-98
- ⁵⁸B.Chocha, Obrona Terytorium Kraju, Warszawa 1974, s.251, H.Olek, Rola organizacji młodzieżowych w procesie wychowania patriotyczno-obronnego w opinii nauczycieli, "Przysposobienie obronne w szkole" 1978, nr 4, s.202; Z.Szymańczak, Wychowanie obronne w organizacji paramilitarnej /na przykładzie LOK w Bydgoszczy/, "Przegląd Obrony Terytorium Kraju" 1981, nr 1, s.109-119
- ⁵⁹B.Chocha, op.cit., s.253
- ⁶⁰T.Siuda, Krótki rys, op.cit., s.28
- ⁶¹VII Plenum KC PZPR, 27-28 listopada 1972 r. Podstawowe dokumenty i materiały, Warszawa 1972, s. 21-24; Z. Kosyrz, Cele i zadania przysposobienia obronnego, W: Przysposobienie obronne /.../ Warszawa 1977, s.11
- ⁶²Wersja programu przysposobienia obronnego w powszechnej szkole średniej. "Przysposobienie obronne w szkole" 1976, nr 2, s.137-150; T.Kietliński: Przydatność przysposobienia obronnego w przygotowaniu uczniów do pracy i obrony ludowej ojczyzny, "Przysposobienie obronne w szkole" 1976, nr 2 s.131-136
- ⁶³Program stopniowego upowszechniania wykształcenia średniego i reformy systemu edukacji narodowej, Warszawa 1973; Program dziesięcioletniej szkoły średniej. IPS POiW, Warszawa 1977, s.152-160
- ⁶⁴Program dziesięcioletniej szkoły średniej, IPS POiW Warszawa s.156
- ⁶⁵Program dziesięcioletniej szkoły średniej, op.cit., s. 160-162
- ⁶⁶Program dziesięcioletniej szkoły średniej, op.cit., s. 162
- ⁶⁷Przysposobienie obronne, Poradnik Wizytatora metodyka, pod red. T.Siudy, Warszawa 1978, s.25; T.Siuda, O potrzebie kształcenia nauczycieli PO, "Przysposobienie obronne w szkole" 1974, nr 1, s.66; Tamże, Przysposobienie obronne młodzieży ważnym ogniwem

- w systemie edukacji, "Przysposobienie obronne w szkole" 1977, nr 4, s.174
- 68 Pismo Komendy Obozu Wyszukiwawczego PO SP Min.Ośw. w Nowym Targu, 1950, nr 128/50 - akta nieuporządkowane
- 69 Pismo Komendy Obozu Wyszukiwawczego SP Min.Ośw. w Sępólnie Krajeńskim, 1950, nr 124/50 - akta nieuporządkowane
- 70 Rozkaz organizacyjny Ministerstwa Oświaty 1953, nr W-204 - akta nieuporządkowane
- 71 Materiały i dokumenty z działalności obozów PO, 1954-1975, Teczka sprawozdań obozowych MOiW, s.111-135 - akta nieuporządkowane
- 72 Program szkolenia na obozie przysposobienia obronnego, Warszawa 1971, Program szkolenia na obozie przysposobienia obronnego, Warszawa 1974; T.Bieniasz: Obozy przysposobienia obronnego w systemie szkolenia obronnego młodzieży szkolnej, "Przegląd Obrony Terytorium Kraju" 1977, nr 2, s.115-123; Z.Strzemieczny, Wychowanie obronne, W: Wypoczynek dzieci i młodzieży, Warszawa 1974, s.221; Regulamin obozu przysposobienia obronnego, Warszawa, 1975
- 73 Zarządzenie MOiW z dnia 5.III.1975 w sprawie organizacji obozów specjalistycznych; Wytyczne z dnia 2.X.1975, /nr W-02-520-81/75; Regulamin obozu przysposobienia obronnego, Warszawa 1975, s.7-8
- 74 T.Bieniasz, Obozy przysposobienia obronnego w systemie szkolenia obronnego młodzieży szkolnej, "Przegląd Obrony Terytorium Kraju" 1977, nr 2, s.115-123
- 75 T.Bieniasz, Obozy, op.cit., s.116
- 76 T.Bieniasz, Obozy, op.cit., s.117
- 77 H.Bogusz, Z.Kosyrz, Kształtowanie postaw patriotyczno-obronnych młodzieży, Warszawa 1979, s.16-24